

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІЇ ЯК ДУХОВНОЇ СПІЛЬНОТИ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ В. СКОТТА І М. СТАРИЦЬКОГО

У статті розглядається концепція нації як духовної спільноти, зазначається, що в обсяг поняття національної спільноти включено концепт «народ», маючи на увазі найрепрезентативнішого виразника етнічної духовної сутності, його ідентичності.

Ключові слова: націєтворення, нація, етнокультура, національна ідея, релігійна духовність, національна ідентичність, менталітет, духовна спільнота.

Література неможлива поза національним, оскільки поряд з універсальними поняттями існують культурно-історичні реалії, що сприяють її становленню і розвитку. І. Франко наголошував, що «кожний чільний сучасний письменник – чи він слов'янин, чи француз, чи скандинавець [...] – може мати якесь значення, хто має і вміє цілий освічений людськості сказати якесь своє слово в тих великих питаннях, що ворухать її душею, та разом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі» [цит. за 5, с. 108]. Послідовно національне у літературі втілюється завдяки науковим студіям Й.-Г. Гердера та ідейно-естетичним пошукам романтиків, у яких воно набуло особливої популярності, при цьому в різних проявах. Однак народність у розумінні гейдельберзьких романтиків означало звернення до духу нації. Слід також відзначити спроби гейдельберзьких романтиків в Німеччині, і поетів «озерної школи» в Англії поетизувати риси патріархальної відсталості, висувати покірність і релігійність як нібито споконвічні риси народу. Поняття народності у різних романтиків не було однаковим. Це і зрозуміло: ідеали у романтиків були різними, загальною була антибуржуазна природа цих ідеалів.

На Україні виникнення цієї концепції свідчило про наближення сучасної епохи, бо з усвідомленням національної належності прийшли ідеї та питання, які й сьогодні лишаються з нами. Однією з найбільш захоплюючих концепцій, що їх висунули інтелектуали XIX століття, була концепція нації (національної свідомості), – визнав О.Субтельний. – Вона являла собою цілком новий спосіб не лише тлумачення суспільства, а й впливу на його поведінку. Тогочасна інтелігенція прагнула віднайти загублений зв'язок з народною масою і знаходила його в «дослідах народного побуту» (І.Крип'якевич), розвивала в художній літературі рідною мовою. Міркування дуже цікаве, особливо через його дотичність до творчості В. Скотта та М. Старицького (як типових і своєрідних представників тогочасної доби з її національними особливостями), художня спадщина котрих становить наскрізний національно та ідейно сконцентрований текст, незважаючи на те, якою мовою вона творилася. Що ці два письменники далекі між собою в просторі й часі (втім, власне, й інтрига) – зрозуміло само собою. Шотландія, котру уособлює В.Скотт (за оцінкою Т. Шевченка – «великий шотландець»), та Україна, яку в даному разі представляє М. Старицький, мають чимало спільного в історії – передовсім те, що століттями були залежними від іншої країни, не мали своєї державності. І один, і другий письменник відстоював права рідного народу, боровся за його мову, культуру. Центральна проблема їх творчості – життя народу в широкому часопросторовому континуумі, в розмаїтті тем, сюжетів. Позиція авторів, при всій зовнішній безсторонності, виразна й однозначна – обстоювання морально-етичних ідеалів свого народу, його права на самобутність, його важливої ролі в гармонізації міжетнічного суспільно-політичного простору.

Письменники-прозаїки художньо правдиво змалювали життя різних суспільних верств України та Шотландії, осмислили важливі суспільно-історичні, морально-етичні проблеми буття батьківщини, націєтворення, самоідентифікації народу, зобразили вільнолюбні громадянські, особливо морально-етичні традиції. Жорж Санд у свій час сказала про Скотта, що: «Це письменник селян, солдат, людей затурканих і роботящих» [цит. за 6]. Не можна стверджувати, що народність вальтерскоттівського мистецтва полягає виключно у зображенні життя пригноблених і експлуатованих: це було б занадто вузьким розумінням народності. Як і кожен великий народний письменник, В. Скотт прагне зобразити життя всієї нації і складне переплетіння боротьби її верхів і низів, його міцна народна тенденція полягає в тому, що саме в низах він бачить і матеріальну основу подій, і джерело, звідки письменник повинен черпати пояснення. Саме так, наприклад, зображує він центральну проблему середньовічної Англії – боротьбу саксів з норманами в «Айвенго». Він дуже ясно показує, що протилежність між ними – це, перш за все, протилежність саксонських кріпаків норманським феодалам. Але, залишаючись вірним історії, він не обмежується таким протиставленням, знаючи, що частина саксонського дворянства, втративши політичну владу й значну частку майна, все таки зберегла свої дворянські привілеї, він знає також, що саме ця верства населення стала ідейним центром повстання проти норманів. Але як істинно великий письменник В. Скотт не перетворює це дворянство в справжнього представника народу, а розповідає, що одна частина саксонських дворян була занурена в апатію та бездіяльність, а інша частина тільки й чекала нагоди, щоб укласти компроміс з значною групою дворян-норманів, представником якої був король Річард Левине Серце. Король в романі виступає носієм ідеї централізованої королівської влади, свою підтримку черпаючи з народу. Символічним у цьому плані є спіль-

ний штурм замку Фрон де Бефа королем і стрілками Робіна Гуда. Народ разом з королем проти бунтівної кліки феодалів – такий ідейний зміст цього епізоду. «Тут, – на думку О. Бельського, – далася взнаки мрія народу про доброго і справедливого короля, який не цурається спілкування з простим людом. Історичний Річард був жорсткий тиран, обкладав народ непомірними податками. Але в даному випадку Скотт прагнув до створення не стільки образу реальної історичної особи, скільки образу короля, близького фольклорним традиціям» [1, с. 558].

Точно таку ж картину народного життя В. Скотт малює і в інших романах. Так, наприклад, Веверлі вперше знайомиться з кланом під час змови його (клану) з шотландським поміщиком із приводу крадіжки худоби. Ці люди йому ще так само незрозумілі, як і читачеві. Він довго живе разом з кланом, вивчає його побут, звичаї, радості і печалі. До того часу, коли Веверлі відправляється разом з ними на війну, він, а разом з ним і читач, уже посвячений у своєрідність буття і мислення цих людей, які живуть ще в рожевому союзі. У першій же битві з королівськими військами Веверлі хоче врятувати пораненого англійського солдата, в якому він впізнав жителя свого маєтку. Шотландці спочатку протестують, вони не хочуть, щоб ворогові надавалася допомога, але пізніше, зрозумівши, що поранений англієць належить до «клану» Веверлі, самі допомагають і віддають йому почесні, як доброму вождю. Художня мета, яку переслідує В. Скотт, у цьому епізоді, полягає в прагненні показати людську велич, яка пробуджується в часи потрясіння в кращих представників народу. Проте, «Скотт не ідеалізував народ. Добре знаючи, наприклад, своїх земляків-шотландців, він показував і їхні позитивні якості (гордість, сміливість, особливе почуття честі, жагу незалежності, свободи, відданість своєму роду, клану, художню обдарованість тощо) і їхні негативні риси (впертий консерватизм, низький рівень освіти, жорстокість і мстивість, нестриманість в емоціях) – все те, що давало привід називати їх дикими і порівнювати з найвідсталішими народами світу. Однак в цілому ставлення Скотта до простих людей, попри увесь його дворянський консерватизм, який йому постійно закидали пізніші дослідники життя і творчості, було неупереджене, зацікавлене, доброзичливе» [7, с. 280].

В. Скотт намагався реабілітувати народ у його людських і громадських правах, та навіть, в деякій мірі й виправдати його: «Однак обличчя цих людей, якщо на них подивитись уважніше, були далекими від байдужості і тупості. Риси їх були грубими, але їх пронизувала прекрасна тямущість: вирази суворі, але були прямою протилежністю тупості, а серед молодих жінок художник міг би вибрати не одну, обличчям і будовою нагадуючи Мінерву. Дітлахи з шкірою, почорнілою від загару, і волоссям, побілівшим від сонця, також відрізнялися живими і допитливими обличчями. В загальному, здавалося, що бідність і постійний її супутник – неробство – поєдналися для того, щоб заглушити природний талант і набуті знання витривалого, розумного і мислячого народу» [13]. Досліджуючи цей національний характер у всіх його проявах і особливостях, В. Скотт намагався виправдати і утвердити національну гордість шотландців. Те, що в шотландських характерах англійцям здавалось незрозумілим і смішним – хвалькуватість, задирливість, рваний одяг, босі ноги дівчат, діалект, – під ласкавим гумором романіста ставало зворушливо наївним, прекрасним. В. Скотт хотів як можна точніше і конкретніше, глибше проникнути у психологію цього своєрідного і багато в чому відмінного від англійців народу. Його народні герої – не вишукані пастушки, які зійшли з оперної сцени, його селяни не наділені рисами, які можна б порівняти з рисами високоосвіченого, витонченого і аристократичного читача. Вони займаються своєю важкою працею, переживають за сінокіс, за стадо, за кусок хліба, вони говорять своїм діалектом, іноді смішним і грубим, але часто високо-поетичним і завжди зворушливим.

Реалізм В. Скотта проявився й в описі загону ковенантерів («Пуритани»). Письменник зобразив колективний образ повстальців, це люди різного матеріального забезпечення і різної політичної орієнтації, бідні землевласники і заможні фермери, протестантські проповідники і представники республіканської партії. Загін ковенантерів постає в романі, розділений ідейними і релігійними суперечками, які суттєво послаблюють сили повсталих. Тут відбилась майстерність романіста в зображенні масових сцен, у створенні реалістичного портрета народної маси, досить неоднорідної і спірної. Образ народної маси в даному романі індивідуалізований, особливо вдалими є Кадді і його мати Моз, орендатори леді Белленден. Моз наділена почуттям стихійного протесту до влади, її ненависть виливається в фанатичну відданість пуританській релігії. Пристрасна, перенасичена біблійними образами і цитатами мова Моз виражає пафос незадоволення. «...Вся скорботна країна наша занадто добре знає, хто ви, – звертається вона до солдатів. – ...Флістемляни ви і ідумеї, леопарди ви і лисиці, нічні вовки, що не об'їдають кісток до ранку, нечестиві пси, що замишляють на вибраних...» [12]. Мова Моз дуже виразна і красномовна, це справжній зразок народного красномовства, обрамленого в релігійний тон, що найбільше відповідало своєрідності класової боротьби в Англії XVII ст. Новаторство В. Скотта було в тому, що він сміло вводив народну мову, широко використовуючи діалекти, простомовні звороти.

Найясніше його тенденція помітна в романі «Единбурзька в'язниця», де В. Скотт створив свій кращий образ героїчної жінки-пуританки, селянської дівчини Дженні Дінс. Події ставлять цю дівчину перед жахливою дилемою. Її сестрі загрожує страта за звинуваченням у дітовбивстві. За нелюдськими законами того часу достатньою підставою для смертного вироку вважався доказ, що жінка приховує свою вагітність. Однак, вона змушена була поступати саме так, зовсім не задумуючи дітовбивства. Дженні могла б врятувати свою сестру клятвoporушенням. Але, незважаючи на гарячу любов до неї, незважаючи на нескінченне співчуття до її долі, Дженні не може перемогти в собі пуританської совісті і говорить правду. Сестру засуджують до смерті. І ось бідна, неосвічена, що

не знає життя дівчина йде пішки в Лондон, щоб домогтися помилування для сестри у короля. Історія її, душевної боротьби та боротьби за життя сестри показує героїчні риси справжньої, значної людини. Обмежено-пуританські риси в її образі анітрохи не затушовані, вони показують специфічний характер наївного і великого героїзму цієї дівчини з народу. Досягнувши мети, Дженні повертається до своїх буденних справ, в її житті не трапляється більше таких вибухів, які виявили б наявність у ній величезних сил. В даному випадку романіст показав у образі Дженні ті неймовірні героїчні можливості, які завжди приховано присутні в народі і «раптово», з несподіваною силою виходять назовні при кожному достатньо серйозному приводі, особливо ж, коли це зачіпає особисте життя близьких людей. Завжди, і скрізь у народі дремають такі сили, які очікують тільки випадку, який їх розв'яже і дасть їм вільний вихід. Революції стають великими часом тому, що вони супроводжуються швидким злетом людських здібностей в масовому масштабі.

В. Скотту нерідко закидали, що його другорядні фігури, прості вихідці з народу затьмарюють історичні постаті і це абсолютно правильно. Він, таким чином, показує співвідношення верхів і низів, які разом узяті, складають сукупність усього життя народу, і хоча історичні тенденції отримують найбільш чітке вираження «нагорі», справжній героїзм у боротьбі за історичне право можна знайти майже винятково в «низах». Як зазначає відомий російський історик М. Лунін, Вальтер Скотт «першим розклав націю на складові частини» [цит. за: 6] і, дійсно, творчість автора «Веверлі» охоплює всі основні верстви суспільства, причому вигадані і легендарні персонажі, що належать до нижчих класів, удостоюються більшої уваги, ніж історичні особи, які належать до класів вищих. В. Скотт увів і «олітературив» принципово нове розуміння народу як головного суб'єкта історії, присутність котрого в тих чи інших історичних подіях робить їх знаковими.

Національна ідея стала наріжним каменем діяльності і для М. Старицького, котрий цілеспрямовано працював коло тем, сюжетів, ситуацій, які художньо показали національну своєрідність українців, витворили модус національної ідентичності. У всьому митець виявляв глибокі й точні знання реалій епохи, фактажу з життя відомих історичних осіб, національних героїв українського народу. Причинами його уваги до тої чи іншої постаті, факту історії завжди служить їх роль у долі чи недолі українського народу. Прозова частина його спадщини в сукупності складає своєрідну художню енциклопедію історії українського народу, його стосунків з іншими, насамперед російським та польським народами і є художнім розкриттям моральної сутності українців, їх суспільно-етичних норм, духовної самобутності. Осмислення художньої прози М. Старицького, в більшості російськомовної, в аспекті врахування української її естетичної природи, розкриває специфіку вимушеної «двоколіїності» епіки. Водночас українська національна ідентичність прози письменника позначена яскраво вираженою ідейною позицією автора, конкретикою оцінок, вибором сюжетних ситуацій, характеристикою типів, засобами образотворення, диференціацією російського, польського та українського і визначальними ідеями українського націєтворення.

У творчості М. Старицького важливе місце належить концепції козацтва та посутньому його значенню в духовній історії народу. На матеріалі своїх романів М. Старицький акцентував патріотичне начало козацьких змагань за віру і Україну, моральність звичаїв та етики: товарицькість, родинність, вірність, культ доброї слави, відвагу і мужність, нехтування особистими вигодами. Саме такі чесноти і визначили прихильність оцінки народом ролі козаків в історичних подіях, означили ставлення до них як до лицарського ядра українського народу. Визвольні війни Хмельницького письменник потрактував як шляхетні національно-визвольні змагання українського народу, а не як бунт. Обстоюючи ключову роль козацтва в історії України XVI–XVIII століть, М. Старицький показав його як основну військову й політичну силу в боротьбі за державність і свободу: «Покуда еще осталась хоть капля козацкой крови, – каже Богун, – борьба будет идти не на жизнь, а на смерть!» [11, с. 103]. Трактуючи явище козацтва, його історичну місію, М. Старицький прагнув якомога переконливіше й різногранніше в художньому плані зобразити козаків. Означив свою прихильність до ідей просвітницьких, показавши козаків людьми інтелектуальними, такими, що шанували і високо ставили знання, освіченість. Зовсім прямий приклад – стисла розмова Богдана з батьком, котрий слав сина в науку:

«– Я козаком хочу быть, а не дьяком.

– Дурней в козаки не принимают, дурнями только тыны подпирают...» [11, с. 25].

Характерними, звісно, у позитивному сенсі, є в романах уривки, в яких так чи інакше випикується внутрішній світ козака, його зовнішність чи побут. Усіляко підкреслюється своєрідне спартанство козаків, зовнішнє і внутрішнє [11, с. 13-14, 20-21], активно розробляється і висвітлюється культ лицарства, незламності, жертвності [11, с. 65-67], зі значеннєвим пієтетом випикується процедура посвяти в козаки [11, с. 650] тощо. Дуже логічно, що за означеними універсальними «вимогами» до особи козака М. Старицький у романах випикує цілий ряд образів, котрі цілком відповідають «вимогам»: Ганжа як ідеал козацької звитяги, мудрий дід Половець, Сич як символ невмирущості, та інші. Особливо ж у цьому сенсі треба виокремити образ Івана Богуна, котрий для письменника був не просто знаменитим людським, історичним типом, а легендарною постаттю, образом-символом, уособленням величчя, краси й невмирущості козацького духу, взірцем українського патріотизму. Зовсім не випадково цей образ у романах М. Старицького переживає віки. У творенні ж конкретного романного образу Богуна автор не привносить жодної негативної рисочки, послідовно і принципово опоетизовує героя зусебіч, активно спираючись на фольклорний досвід. Богун – незрівнянний, навіть ідеальний лицар-запорожець. Неперевершеним

«ангелом помсти і богом війни» виписаний Богун на полі битви, романтичним і зворушливо вірним та відданим у нерозділеному коханні.

Певніший символічний зміст має образ Богуна в діалогії, де він символізує і тяглість державництва України від пори Хмельниччини (своєрідний заповіт Богуна Мазепі [10, с. 181]), і застереження від руйнації здобутого чи навіть уособлення самого сумління й кари за немудре гетьманування (яскравий епізод – гнівні докори Богуна Дорошенкові [10, с. 893–894]) тощо. І вже зовсім символічною прочитується в контексті описуваних подій загибель Богуна – як крах здобутого державництва і всієї справи його життя. Письменник подає його образ у кращих традиціях народно-пісенної і баладної творчості, у ньому відповідно, можна побачити чимало таких рис, які знаходимо в народних улюбленцях Сірка, Кривоноса, Кармелюка.

«Можна зробити висновок, – пише Н. Левчик, – що романтична піднесеність історичної прози щонайкраще сприяла задуму письменника – наголосити на моральних чеснотах українського народу: поетичності природи, працьовитості, милосерді, чуйності, схильності до камерно-родинних ідилій, на стоїчній волелюбності, непокороженості духу, здатності до самопожертви й самозречення в ім'я суспільного ідеалу» [4, с. 43].

Наступним здобутком письменника є виокремлення ознак ментальності українців, серед яких М. Старицький відзначив релігійність, органічне відчуття вищого розуму та потреби душевної з ним гармонії, перевагу духовного й естетичного в осягненні сутності божественного, а також багату творчу уяву, здатність народу до узагальнено-філософського сприймання і розуміння світу. Розглядаючи прояви релігійності в творах прозаїка, можемо визначити головну ідею, що пронизує духовну сутність українця. Ця ідея є безоглядна відданість Божій волі. Віра для українця – предмет недоторканий. Він не сміє перевіряти її розумом, боїться відхилитися від неї й на крок. Причина всього, що бачить він, що з ним стається, – Бог. Дослідник творчості М. Старицького, В. Поліщук пише, що найперше релігійність прозаїка «реалізується через фактичну тотожність понять «релігійне» і «національне» для України XVII–XVIII століть, коли релігійна експансія (католицька, частково – магометанська) і нагальна потреба захисту рідної віри («батьківської», «святої», «правдивої» тощо) дорівнювали національному поневоленню українців і потребі цього не допустити. У будівництві саме такої «диспозиції» (релігійне як національне чи національне в релігійному) Старицький спирався на «живий» історизм, на історичні реалії українського буття XVI–XVII ст. [9, с. 57–58], про які свого часу писав Михайло Грушевський: «Прапором релігійним заступається прапор національний, і під окликом інтересів релігії ведеться боротьба задля інтересів національних, політичних... Центральне значення церкви в національній житті України сих століть по сказаному буде ясно. Буде ясно, чому ми, шукаючи проявів національного життя, будемо шукати їх у сфері релігійного життя, і факти з цієї сфери будуть нам служити симптомами руху культурного й національного. Релігія – це прапор національності в тім часі... Церква – це предмет особливої уваги й опіки української суспільності, разом показник її національної сили і значення, пульс (живчик) її національного життя, її діяльної енергії» [3, с. 146]. Такий ракурс художнього освоєння релігійності М. Старицький витримував у всіх романах, проте безсумнівна першість належить трилогії про Богдана Хмельницького, яка густо й наскрізно перейнята релігійними інтонаціями. Кожен наступний роман засвідчує послідовно витриману тенденцію на послаблення релігійного чинника. Основна ідея романів – не поступитись святинями, символами віри, а за цим уже стояло й питання оборони національної самодостатності. «Нельзя нам без Киева быть. Нельзя отдать на поталу печерские святини!» – мовить селянин у діалогії про Мазепу [10, с. 209].

У романах В. Скотта релігійний чинник виявляється дуже зрідка, епізодично, і якихось присутніх ідейно естетичних функцій не відіграє. Хіба що являє себе в характеротворенні. Російський дослідник історичних романів Г. Лукач у розділі «Класична форма історичного роману» пише, що «в голосі народу у В. Скотта, скритий і голос Божий і цей голос зазвичай належить слугам / придворному блазневі / природному дурнику / блаженному» [6]. «Він – юродивий сер. Майже в кожному місті в нас по такому» [13]. Символічний характер слів і дій блаженного добре помітний в сюжеті.

Звернувшись до внутрішньої, політичної історії Вітчизни, романісти не могли оминати і іншого аспекту в розкритті теми народу – соціального. Вони намагалися показати, як суспільні події, зокрема в періоди історичних катаклізмів, поглиблюють найгірші вияви етноментальності. У свідомості письменників дивно співставленні страх класових зіткнень і потрясінь з розумінням об'єктивної необхідності цих заворушень, морального права обездолених мас на повстання – в ім'я хліба, життя, а нерідко і національної незалежності. В. Скотт виражає це словами пісні Флори Мак Івор з «Веверлі»: «Ні, перейдуть часи – безголов'я мина, // Ворухитись від сну рідний край почина, // І занявся над ним, заблищав угорі // Огнем промінь ясний молоді зорі. // Діти жвавих бійців! Для вас світить сей день, // Перемогу вам дасть ся зоря золота... // Так не ждять же палких, побудливих пісень, // А прямуйте туди, куди кличе мета. // Із-за гір, із долин уставайте – спішіть, // Подивіться – кати піднялися кругом, // За сурмою сурма виграє-гучить, // На червоний бенкет щоб злітались гуртом. // Добре, діти! Сміліш піднімайте свій стяг, // Не лякайтесь дарма, не хиліться в журбі, // У кормизі чужій, у гидких кайданах: // Або скиньте ви їх, або мрять в боротьбі!» (Переклад П. Грабовського) [2, с. 523]. Як бачимо, письменники мимоволі показали повагу до стихійної енергії та сили народу.

Ще однією характерною рисою виведених у романістів національних типів є те, що вони змалювали їх «en beaux» з боку духовної краси, яка становить їх національну гордість. На думку Б. Неймана «...це свого роду

декоративний опис національної душі, як буває декоративний опис національного побуту; той самий місцевий колорит, тільки не до побуту приложений, а до духу народів» [8, с. 142].

Ведучи мову про націю як духовну спільноту слід зауважити ще й те, що український народ у М. Старицького постає в єдності національного духу, а праведні «правителі» народу є носіями кращих рис національного характеру. Такими є Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Петро Дорошенко та ін. Образ України покриває собою весь матеріальний і духовний простір батьківщини; ідейна домінанта її – концепт одностайності. В. Скотт, у свою чергу, розклав націю на складові частини, зробив соціальне розмежування.

Отже, глибока симпатія обох романістів до народних мас не викликає ніякого сумніву. Вони розказали народне життя Шотландії і України в критичні періоди їхньої історії. Несправедливості і утиски економічного, політичного і релігійного характеру, героїчні повстання доведеного до відчаю народу знайшли своє відображення під пером романістів. З дивовижною для того часу сміливістю В. Скотт відтворив специфіку гірської Шотландії, родовий устрій і психологію давніх кельтських кланів. М. Старицький – показав щирість душі козацької, їхню вірність, мужність, патріотизм, благородність, а також освіченість і релігійність.

Опираючись на дані проведеного аналізу історичних романів українського та англійського письменників, вважаємо за потрібне виділити кілька базових концептуальних груп, що лежать в основі концепції народу: 1) духовність (духовна влада, сила, зв'язок, потреба) 2) релігійність (христова істина, віра, дух, Бог), 3) ментальність (колективна і індивідуальна свідомість), 4) одностайність (єдність, ціле, цілість, згода, солідарність, сукупність), 5) освіченість (знання), 6) моральність (добро, чесноти, справедливість, воля, обов'язок), 7) самобутність, 8) жертовність, 9) суб'єкт історії, влади (церква, держава, гетьман, монарх).

Список використаних джерел

1. Бельський А. А. “Айвенго”: коментарі / А. А. Бельський // Скотт В. Собр. соч.: в 20 т. – М.-Л.: Худож. лит., 1960-1965. – Т. 8. – С. 557-568.
2. Грабовський П. Зверху сизий туман, знизу ніч заляга // Павло Грабовський. Зібрання творів: у 3 т. / – К.: АН УРСР, 1959. – Т. 2. – 1959. – 623 с.
3. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці // Духовна Україна. Збірник творів / М. Грушевський. – К., 1994. – С. 146.
4. Левчик Н. Історична проза М. Старицького. (Далекі образи – близькі ідеї) / Н. Левчик // Слово і Час. – 1990. – №2. – С. 38-44.
5. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт. уклад. Ю. І. Ковалів]. – Т. 2: М-Я. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. – (енциклопедія ерудита).
6. Лукач Г. Исторический роман [Електронний ресурс] / Георг Лукач.– Режим доступу: <http://mesotes.narod.ru/lukacs/hist-roman/histroman-1.htm>
7. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література XIX сторіччя. Доба романтизму / Д. С. Наливайко, К. О. Шахова. – Підручник. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2001. – 416 с.
8. Нейман Б. Куліш і Вальтер Скотт / Б. Нейман // Пантелеймон Куліш: збірник праць Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. – К., 1928. – С. 127-156.
9. Поліщук В. Т. Художня проза Михайла Старицького: Проблематика й особливості поетики романів і повістей: монографія / Володимир Трохимович Поліщук. – Черкаси: Брама, 2003. – 376 с.
10. Старицький М. Молодсть Мазепи. Руїна / Михайл Старицький [Передмова, упорядкув. та наук. ред. Н. В. Левчик] . – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1997. – 984 с.
11. Старицький М. Богдан Хмельницький: трилогія. – Кн. 1: Перед бурей: [роман] / Михайл Старицький. – К.: Дніпро, 1991. – 645 с.
12. Scott W. Old Mortality. Book by Walter Scott / Walter Scott. – London: Constable, 1938. – 485 p.
13. Scott Walter. Waverley or 'tis Sixty Years Since [Електронний ресурс] / Walter Scott. – Режим доступу: <http://arthurwendover.com/arthurs/scott/wvrly10/html>
14. Scott Walter. The Heart of Mid-Lothian [Електронний ресурс] / Walter Scott. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/files/6944/6944-h/p1.htm>.

This article investigates the conception of the nation as a spiritual community. In the notion of national community embraces people as the best presentative expresser of spiritual unity of nation, the basic factor of ethnocultural mentality.

Key words: creation of nation, political nation, ethnoculture, national idea, religious spirituality, national identity, mentality, spiritual community.